

Dinî İstismardan Ayrı Bir Olgu Olarak Manevi İstismar

Spiritual Abuse as a Separate Phenomenon from Religious Abuse

Sevde Düzgüner^{1*}

Geliş Tarihi: 25/02/2026

Kabul Tarihi: 16/06/2026

DOI: 10.53683/gifad.1897881

¹Doç. Dr., Marmara
Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Din Psikolojisi
Anabilim Dalı / Assoc. Prof.,
Marmara University, Faculty
of Theology, Department of
Psychology of Religion

İstanbul / Türkiye

sevde.duzguner@marmara.edu.tr

orcid.org/0000-0002-3210-6972

*Sorumlu Yazar /
Corresponded Author

Telif Hakkı: Gümüşhane
Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Gümüşhane,
29000, Türkiye. Bütün hakları
saklıdır.

Copyright: Gümüşhane
University, Faculty of
Theology, Gümüşhane,
29000, Türkiye. All right
reserved

İntihal: Bu makale özel bir
yazılım ile taranmıştır. İntihal
tespit edilmemiştir

Plagiarism: This article has
been scanned by special
software. No plagiarism was
detected.

Öz

Din, dünya tarihi boyunca bireyleri ve toplumları etkileyen ve onlara şekil veren en temel olgulardan biridir. Son yıllarda Batı'da ortaya çıkarak literatüre yansıyan bir yaklaşımda din (religion) ile maneviyat (spirituality) birbirinden ayrı kavramlar olarak ele alınmaya başlanmıştır. Alan araştırmalarında tespit edilen ve kendilerini "Dindar değilim ama maneviyatım güçlüdür." şeklinde açıklayan insanların sayısının giderek artması, din bilimleri ve sosyal bilimler literatüründe konunun daha çok incelenmesine yol açmıştır. Sosyal ve akademik alanda kendini hissettiren bu yaklaşımın temel iddiası, dinin normlara dayalı, insanın gelişimini engelleyen ve kalabalık gruplar halinde hissedilmeden icra edilen davranışlardan ibaret olduğu, maneviyatın ise bunun aksine kişisel aşkınlık tecrübelerine dayalı, insanın gelişimini destekleyen ve kişinin derin bir şekilde hissettiği anları içeren bir olgu olduğu yönündedir. En genel haliyle dini olumsuz, maneviyatı ise olumlu bir şekilde ele alan bu yaklaşıma son zamanlarda çeşitli eleştiriler de getirilmiştir. Makalede, yoga, meditasyon, arınma kampları gibi uygulamalarla kendini gösteren maneviyat akımlarının salt olumlu olmadığının altı çizilerek manevi istismar kavramı ele alınmaktadır. Sistematik literatür taraması ve kavram analizi yöntemlerinin kullanıldığı makalede, dinî istismar kavramı ile manevi istismar kavramlarının alan yazındaki iz düşümleri sunulmuştur. Buna göre din ve maneviyat sağlık ve başa çıkma gibi olumlu konularla ilişkilendirildiğinde din zorunlu kurallar bütünü, maneviyat ise kişisel aşkınlık tecrübeleri olarak ele alındığı görülmüştür. Ancak din ve maneviyat kavramları istismar ile ilişkilendirildiğinde hem dinî hem de manevi istismarın daha çok dini kurumlarla ilintili olarak ele alındığı ve yeni manevi uygulamalardaki istismarın gölgede kaldığı tespit edilmiştir. Makale, maneviyatın objektif olarak tanımlanması gerektiği ve maneviyat tanımlarındaki olumlu değer yüklemelerinin gerçeği yansıtmadığını ileri sürmektedir. Ayrıca, dinî kurumlarda olduğu gibi maneviyat uygulamalarındaki istismara da dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinî İstismar, Dinin İstismarı, Manevi İstismar, Maneviyatın İstismarı, Yeni Dinî Hareketler.

Abstract

Religion is one of the fundamental phenomena that has influenced and shaped individuals and societies throughout world history. In recent years, an approach emerging in the West and reflected in the literature has begun to discuss religion and spirituality as separate concepts. The increasing number of people who describe themselves as "I am not religious but spiritual" has led to more extensive research on the subject in the literature of religious studies and social sciences. The basic claim of this approach, which takes part in both social life and academic literature, is that religion consists of norms-based behaviors that hinder human development and are performed imperceptibly in large groups, while spirituality, on the contrary, is a phenomenon based on personal transcendent experiences, supporting human development and encompassing moments of deep feelings. This approach, which generally views religion negatively and spirituality positively, has recently faced various criticisms. The article discusses the concept of spiritual abuse, emphasizing that spiritual movements manifesting through practices such as yoga, meditation, and cleansing camps are not purely positive. Adopting the methods of systematic literature review and concept analysis, this article presents the reflections of the concepts of religious abuse and spiritual abuse in the literature. Accordingly, it was found that when religion and spirituality are associated with positive issues such as health and coping, religion is considered a set of obligatory rules, while spirituality is viewed as personal experiences of transcendence. However, when the concepts of religion and spirituality are associated with abuse, it was determined that both religious and spiritual abuse are mostly discussed in relation to religious institutions, and abuse in new spiritual practices is overshadowed. The article argues that spirituality should be defined objectively and that the positive value judgments in definitions of spirituality do not reflect reality. Furthermore, it is stated that attention should be paid to abuse in spiritual practices as well as in religious institutions.

Keywords: Religious Abuse, Abuse of Religion, Spiritual Abuse, Abuse of Spirituality, New Religious Movements.

Giriş

En temelde insanı, insan gruplarını ve toplumları inceleyen sosyal bilimler, dinî inancın insan üzerindeki etkilerini de fark etmiştir. Dolayısıyla kurulduğu günden bu yana sosyal bilimler, din olgusu ile ilgilenmiş, din ile ilgili konularda çeşitli teoriler geliştirmiş ve araştırmalar yapmıştır. Dahası insanların tutum ve davranışlarında inancın rolünü incelemek için Din Psikolojisi, Din Antropolojisi, Din Sosyolojisi gibi çalışma alanları kurulmuştur. Farklı açılardan din olgusuna ilişkin çalışmalar yapan bilim dalları, din kavramını da farklı biçimlerde tanımlamış ve bu kavrama atıfla yeni terimler geliştirmiştir.

Alan yazında din kelimesi ve türevleri yerini giderek artan bir şekilde maneviyat kelimesi ve türevlerine bırakmaktadır. Zira son yıllarda maneviyat, dinden ayrı bir olgu olarak ele alınmaya başlamış ve alanı giderek genişlemiştir. Artık dinden ziyade maneviyata yapılan atıflar artmakta; manevi iyi oluş, manevi yaşam koçluğu, manevi danışmanlık gibi kavramlar ilgi görmektedir. Çoğu zaman bir arada kullanılan “dini” ve “manevi” sıfatları aslında pek çok çalışmada iç içe geçmiş durumdadır. Bu iki kavramın işaret ettiği nüanslara dair literatür taramaları sırasında bu kavramların “dini/manevi başa çıkma”, “dini/manevi iyi oluş”, “dini/manevi destek” gibi olumlu olgulara işaret ettikleri yerler ile “dini/manevi şiddet”, “dini/manevi ayrımcılık”, “dini/manevi zorbalık” gibi olumsuz olgulara işaret ettikleri yerler arasındaki farklı kullanımlar olduğu gözlenmiştir. Bunun üzerine “dini ve manevi istismar” kavramının literatürdeki kullanımları üzerinden bir analiz yapılmasının alan yazına katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Dolayısıyla makalenin amacı, dini ve manevi istismar kavramlarının tanım, içerik ve kullanımlarındaki değişimleri tespit etmek ve dinden ayrı bir olgu olarak ortaya konan maneviyata (spirituality) dayalı manevi istismar (spiritual abuse) kavramına ve manevi istismar örneklerine dikkat çekmektir.

Yöntem

Bu araştırmada sistematik literatür taraması ve kavram analizi yöntemleri kullanılmıştır. Sistematik literatür taraması, konu ile ilgili önceki çalışmaların bir araya getirilerek bu birikimden bir sonuç çıkarılması esasına dayanmaktadır. Sistematik literatür taramasında araştırma kapsamında taramanın içeriğinin planlanması, taranacak alanın belirlenerek taramanın yapılması ve sonuçların sunulması söz konusudur (Yıldız, 2022). Kavram analizi ise bir disiplin içindeki kavramların içeriğini açıklığa kavuşturmak için kavramların belli bir yöntemle ve farklı açılardan ele alınması sürecidir. Buradaki temel amaç, kavrama ilişkin tanım, kullanım ve uygulamaları, yakın kavramlarla bir arada analiz ederek kavramın temel unsurlarını ortaya koymaktır. Kavram analizi konusunda farklı modeller bulunmaktadır. Bu araştırmada, kavramların statik bir yapı olmadığı aksine kavram gelişiminin dinamik bir süreç olduğunu iddia eden Rodgers’in gelişimsel kavram analizi yaklaşımı ile kavramın tanımlanmış özellikleri gibi ilgisiz olduğu konular arasında ayırım yapılmasını önceleyen Walker ve Avant’ın klasik yaklaşımı esas alınmıştır (Aydan, 2018). Bu çerçevede ele alınan dini ve manevi istismar kavramlarının tanımları, kullanımları ve uygulama örnekleri, literatür taraması neticesinde belirlenerek kavramlara yüklenen anlamların zamanla değişimi üzerinden tespitlerde bulunulmuştur. Bunun için öncelikle basılı akademik yayınlar, üniversite kütüphanesi veri tabanları ve akademik tarama motorları taranmıştır. Bu kavramların günlük dildeki kullanımlarını ortaya koymak amacıyla “din”, “maneviyat”, “istismar” ile ilintili kavramlar, sadece akademik yayınları değil tüm dijital paylaşımları tarayan genel arama motorlarında da taranmıştır. Dini ve manevi istismar kavramları ile ilintili veya uzak kavramlar olarak “başa çıkma”, “iyi olma”, “şiddet”, “zorbalık” gibi kavramların dini ve manevi sıfatlarıyla yapılan muhtelif kombinasyonları bu taramalara eklenmiştir. Taramalarda söz konusu kavramların tanımları ve kullanımlarına ilişkin bilgi içeren kaynaklar esas alınmış, bu kavramları kullanmakla birlikte kavramı hangi anlamda kullandığına dair ipucu bulundurmeyen kaynaklar tarama dışında bırakılmıştır.

Dini ve manevi istismar kavramlarının tanımları için öncelikle “din” ve “maneviyat” kavramlarının tanımlarına değinilmesi gerekmektedir. Ancak literatürdeki din ve maneviyat tanımları oldukça çeşitlidir. Üstelik yapılan çalışmalarda din kavramı yerine giderek daha çok maneviyat

kavramının kullanılmaya başlandığı tespit edilmiştir. Bu dönüşümde, Batı'da din ve maneviyat kavramlarına yüklenen anlamların değişmesi ile din ve maneviyatın farklı biçimlerde tanımlanması etkili olmuştur.

1. İngilizce Literatürde Din ve Maneviyat Tanımları

Sosyal bilimlerin insanın inanç dünyasına ilişkin geliştirdiği teori, araştırma ve uygulamalar, büyük ölçüde Avrupa ve Amerika'dan oluşan Batı merkezli düşünce geleneğine dayanmaktadır. Bu coğrafyada hâkim din Hristiyanlık olduğu için din kelimesinin insanların zihinlerindeki çağrışımı da büyük ölçüde kiliseler şeklinde olmaktadır. Diğer bir deyişle Batı'da din kavramı, kilise gibi kurumlara üyelik ve bu kurumlardaki ritüellere katılma üzerinden açıklanmıştır. Akademik literatürdeki din tanımlarında ise zaman içerisinde şöyle bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Örneğin Din Psikolojisinin kurucusu kabul edilen James dini, "bireylerin ilahi olduğunu düşündükleri herhangi bir şey ile kendilerini ilişki içinde görmeleri bakımından tek başlarına yaşadıkları duygular, eylemler ve tecrübeler" (James, 1902, 50) şeklinde tanımlayarak aslında kurumsal bağlılığa değil bireysel tecrübeye dikkat çekmiştir. Ancak zaman içerisinde özellikle geniş ölçekli alan araştırmaları insanların din kavramına kurumsal aidiyet anlamı yüklediğini ortaya koymuştur. 1980'ler ve sonrasında ise akademideki din tanımlarında "belli geleneklere bağlılık", "ritüeller sistemi", "cemaate katılım" gibi kurumsal yönü vurgulayan tanımlar artmıştır. Bu tanımlarda sadece Hristiyanlık değil tüm dinler bireysel tecrübelerden ziyade bir dinî gruba katılma ve toplu etkinliklerde yer alma şeklinde tanımlanmıştır. Bugün Batı ülkelerinde *din* yani *religion* kavramı bir öğretisi olan ve bir lider etrafında toplanmış gruplar için kullanılmaktadır (Düzgüner, 2021, 179-180).

Din, sosyal hayatta kurumsal bir yapı olarak algılandığı; dahası akademide büyük ölçüde bu şekilde tanımlandığı dönemlerden itibaren insanların kişisel aşkınlık tecrübeleri için yeni bir kavramsallaştırma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Özellikle Batı ülkelerinde kilise üyelerinin ve kurumlarının eleştirilmesiyle insanların kilise kurumundan uzaklaşması ancak iç dünyasında hala yüce güce inancını devam ettirmesi, evrenle bir olma hissi yaşamaya veya bu dünyayı aşan kozmik bir gerçekliği fark etmesi gibi tecrübeler yaşamaya devam etmesi şeklinde bir sosyal değişim yaşanmıştır. Dahası bu yeni inanç tutumunda "kilisenin Tanrı'sı" ile bireysel tecrübeyle hissedilen "Yüce Güç" birbirinden ayrılmıştır. Yine geniş ölçekli alan araştırmaları ile ortaya konmuştur ki, bu ülkelerde insanlar din kavramına "kilise gibi kurumlara bağlılık", maneviyat kavramına ise "yüce güçle kurulan kişisel ilişki" şeklinde anlam vermektedir. Din ve maneviyat kavramlarının bu şekilde bir ayrım ile tanımlanması da 2000'li yıllarda alan yazınında bir hareketliliğe neden olmuş ve bu konu sosyal bilimlerin en çok ilgi gören konularından biri haline gelmiştir (Roof, 1993; Hood vd., 1996). Kendini "dindar değilim ama maneviyatım güçlüdür" şeklinde tanımların sayısı yıllara göre artış göstermiş (Zinnbauer vd., 1997, 555) ve maneviyat dinden ayrı bir olgu olarak ele alınmaya başlanmıştır.

2. Dine ve Maneviyata Dair Değer Yüklemeleri

En genel haliyle dinin kurumsal, maneviyatın öznel tecrübe olarak birbirinden ayrılması ve bunun hem sosyal hayatta hem de akademik literatürde bu şekilde açıklanması sadece bir tanım netliğinden ibaret olmamıştır. Özellikle kilise kurumunu eleştirenlerde oluşan bir grup, dini ve maneviyatı zıt kutuplara yerleştirmiştir. Bu görüşe göre din, "özel", "statik", "kurumsal", "nesnel" ve "inanç temelli"dir. Maneviyat ise "işlevsel", "dinamik", "kişisel", "öznel" ve "tecrübe temelli" bir olgudur. Dolayısıyla nihai noktada din "kötü", maneviyat ise "iyi" bir olgu olarak açıklanmıştır (Zinnbauer - Pargament, 2005, 24). Maneviyata ilişkin sonraki tanımlamalar, maneviyatı insanın içindeki iyi potansiyel olarak ele almaya başlamıştır. Özellikle sağlık alanında yapılan çalışmalar maneviyat kavramını salt iyi bir olgu olarak açıklamıştır. Maneviyat tanımlarında öne çıkan açıklamalar, "bireyin anlam, bütünlük, huzur, bireysellik ve harmoni arayışı", "bir oluş şekli", "potansiyellerini açığa çıkarmak için insanları harekete geçiren güç", "dünyayı daha anlamlı ve geniş bir bakış açısıyla görmek" gibi olumlu atıflardır. Ayrıca maneviyatın, insan olmanın biyolojik ve entegre bir parçası olduğu da ileri sürülmüş, meditasyon ve müzik tutkusu gibi kimi kişisel mekanizmaların da maneviyat olduğu ifade edilmiştir. Dahası bir ateist veya agnostik, Tanrı'ya inanmaktan ziyade kendi

seçtiği değer ve amaçlara bağlılık yönünde bir inancı benimsemesi de maneviyat olarak tanımlanmıştır (Tanyi, 2002, 503-504). Maneviyat tanımlarındaki 13 temel unsur tespit eden bir araştırma ise “bağlılık: kişiler arası ilişkiler”, “aşkınlık: hayatta aşkın bir boyut olduğunu kabul”, “insanlık: insanlığın ayırt edici özelliği”, “öz/güç/ruh: kişinin içsel özü/gücü veya ruhu”, “anlam/amaç: hayatta anlam ve amaç”, “gerçeklik/hakikat: gerçeklik ve hakikat”, “değerler: değerler, önem ve kıymet”, “maddiyatın zıddı: maddinin zıddı olarak manevi”, “dindarlık (zıddı): din ile aynı veya dinin zıddı olarak maneviyat”, “bütünlük: bütüncül sıhhat, birlik veya sağlık”, “kendini tanıma: kendini tanıma ve kendini gerçekleştirme”, “yaratıcılık: insanın yaratıcılığı” ve “bilinçlilik: bilinçlilik ve farkındalık” temalarını belirlemiştir (Cook, 2004, 543).

Görüldüğü üzere maneviyat tanımları, insanın tüm iyi yönleri ile ilişkilendirilmiştir. Değinilen açıklamalarda teknik bir hatayı açıkça görmek mümkündür. Çünkü din ve maneviyat tanımlarında betimlemeler, değer yargıları ile karıştırılmıştır. Literatürde 1996 gibi erken bir tarihte bu noktaya dikkat çeken isimler olmuştur (Hood vd., 1996). 2005 yılında ise dinî ve manevi inanç ve uygulamaların olumlu mu yoksa olumsuz mu etkisinin olduğunun ampirik araştırmalarla ortaya konması gerektiğinin altını çizen, olguları yapısal olarak iyi veya kötü şeklinde nitelemenin objektif değil ön yargıları içeren bir yaklaşım olduğunu belirtenler de olmuştur. Maneviyatın salt olumlu bir olgu olarak tanımlanmasının muhtemel yıkıcı etkilerinin fark edilmesini gölgede bırakabileceği açıkça ifade edilmiştir. Buna göre maneviyat arayışı içinde olan kimilerinin kendilerini aşırı derecede cezalandırdıkları veya manevi amaçlarına ulaşma iddiasıyla toplu intiharlar düzenledikleri gibi örneklerle konuya dikkat çekilmiştir (Zinnbauer - Pargament, 2005, 28). Bu konuya işaret eden birkaç çalışma olsa da genel olarak sosyal ve akademik platformlarda dine olumsuz, maneviyata olumlu değer biçme yaklaşımları artarak devam etmiştir. Dine olumsuz yaklaşım benimsemese de maneviyatı dini de kapsayacak kadar geniş ve hayatın anlamı, aşkınlık hissi, evrendekilerle bağlılık gibi tüm olumlu tecrübeleri kapsayacak şekilde ele alan yaklaşımlar hızla artmıştır (Bkz. Düzgüner, 2021). Bu gelişmeler, tanımlama ile değer yargılarının ayrılması gerektiği yönündeki ikazın ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir. Nitekim alan yazın, din ve maneviyatın ayrı ayrı tanımlandığına dair pek çok çalışmayı barındırsa da konu din ve maneviyat istismarına geldiğinde ortaya çıkan tablo oldukça karmaşıktır.

3. Din ve Maneviyat İstismarı

Din ve maneviyata ilişkin değinilen yaklaşım farkı bu kavramlarla ilintili terimleri de etkilemiştir. Dinin daha kısıtlı, maneviyatın ise çok daha kapsamlı olduğunu ileri süren çoğu yayın, din ile ilgili konuları ele alan sosyal bilimlerde din bilimlerinde ciddi bir terminoloji değişikliğine gitmiştir. Örneğin *dinî başa çıkma* (religious coping) terimi, din psikolojisinin en temel konularından biri olup kişinin dinî inancının bir rehberlik ve güç kaynağı olmasına işaret etmektedir (Pargament, 2001). Ancak son yıllarda hem akademik literatür hem de sosyal hayatta din (religion) kelimesinin yanına veya yerine maneviyat (spirituality) kelimesi yazılmaya başlanmış, *dinî başa çıkma* gibi meşhur terimler de *manevi başa çıkma* gibi yeni kullanımla ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde *dinî tecrübe* (religious experience) kavramı da yerini büyük ölçüde *manevi tecrübe* (spiritual experience) kavramına bırakmıştır. Araştırmacılar insanların belli dinî geleneklere dahil olmasalar da manevi başa çıkma mekanizmalarına başvurduklarına ve manevi tecrübeler yaşadıklarına işaret etmek için bu kavram değişimine gittiklerini ifade etmektedir. Bu tercih de yine din tanımlarının daraltıldığı, maneviyat tanımlarının ise genişletildiği bir yaklaşımın sonucudur. Değinilen gelişmeler din ile ilgili tüm kavramlarda artık yeniden bir kavramsallaştırmaya gidilip gidilmeyeceği sorusunu gündeme getirmektedir. İşte bu noktada din istismarı ve dinî istismar kavramı önem kazanmaktadır. Diğer kavramlarda olduğu gibi dinî istismar ile manevi istismar kavramları birbirinden ayrıştırılmış gibi görünse de vakia daha farklı bir gerçeğe işaret etmektedir.

“Din” ve “maneviyat” kavramlarının “istismar” kavramı ile bir arada kullanıldığı formlar, “din istismarı”, “dinî istismar”, “maneviyat istismarı” ve “manevi istismar” olmak üzere dört şekildedir. Güncel kullanımda bu kavramların yaygınlığına dair fikir vermesi için Google tarama motoruna bu

kavramlar yazılmıştır. Her bir kavram için tarama motorunda ulaşılan ortalama kaynak sayısı tabloda verilmiştir.¹

Tablo 1: Din ve Maneviyat İstismarına İlişkin İngilizce Terim Taraması

DİN (RELIGION)		MANEVİYAT (SPIRITUALITY)	
Din İstismarı (Abuse of Religion)	1.220.000	Maneviyat İstismarı (Abuse of Spirituality)	171.000
Dinî İstismar (Religious Abuse)	97.300	Manevi İstismar (Spiritual Abuse)	375.000

Tabloda görüldüğü üzere İngilizce kullanımda *din istismarı* (abuse of religion) terimi oldukça yaygındır. Maneviyat açısından ise *manevi istismar* (spiritual abuse) terimi daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Kavramlara yüklenen anlamlar için ise PubMed, Psycnet.apa ve Proquest gibi akademik online veri tabanları taranmıştır. Bu taramalar, değinilen dört kavramın akademik alan yazınında da benzer oranlarda kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu noktada kavramların nasıl tanımlandığı önem kazanmaktadır.

4. Din İstismarı ve Dinî İstismar

Literatürde *din istismarı* (abuse of religion) ifadesini kullanan kaynaklar genellikle, dinin siyasi bir söylemde, terör eylemlerinde, radikalleşme tutumlarında, insan ve kadın haklarını kısıtlama gibi konularda yani dinin ideolojik çıkarlar için araç olarak kullanılması anlamında bu kavrama atıf yapmıştır. Dolayısıyla din istismarı bir olgu olarak ele alınmamış ve geniş tanımlamalara girilmemiştir. Konu daha ziyade sosyolojik, ekonomik ve politik açılardan ele alınmıştır. Literatürde dinî bağlamda ortaya çıkan istismar içinse genellikle *dinî istismar* (religious abuse) kavramı kullanılmış ve farklı kaynaklardan, farklı açılardan tanımlanmıştır. En genel haliyle dinî istismarın şu üç bağlamda tanımlandığı söylenebilir: “Dinî istismar, (1) dinî liderler tarafından işlenen istismar, (2) dinî bir grup tarafından işlenen ve bir bireye veya bir grup insana yönelik istismar ve (3) istismarın kendisinin dinî bir bileşene sahip olduğu istismar” türlerini kapsamaktadır (Swindle vd., 2023, 29).

5. Maneviyat İstismarı ve Manevi İstismar

Din istismarı ile dinî istismar kullanımına benzer bir durum *maneviyat istismarı* ve *manevi istismar* ifadeleri için geçerlidir. “Maneviyat istismarı” ifadesi genellikle “din istismarı” ile eş anlamlı kullanılmıştır. İçerikte yine din ve maneviyatın çeşitli çıkarlar için araç haline getirilmesi, din ve maneviyat üzerinden nemalanılması öne çıkmaktadır. Alan yazınında dinî istismar kavramında olduğu gibi manevi istismar kavramı da bir olguya işaret edecek şekilde kullanılmıştır. Manevi istismara dair açıklamalar da onun diğer istismar türlerinden bir tür olduğu yönündedir. Buna göre “istismar, en geniş anlamıyla bir şeyi uygunsuz bir şekilde kullanmak veya ona uygunsuz şekilde davranmaktır. İstismarın sonucu zarardır. Birçok istismar türü bulunmaktadır. Fiziksel istismar, birine uygunsuz şekilde davranarak fiziksel zarara yol açmaktır; duygusal istismar, duygusal yollarla gerçekleştirilerek duygusal hasara yol açar; manevi istismar ise manevi yollarla gerçekleştirilir ve kişiye manevi olarak zarar verir. Manevi istismar, bir liderin manevi konumunu başka bir kişiyi kontrol etmek veya ona hükmetmek için kullanması durumunda ortaya çıkabilir. Bu, genellikle diğer kişinin yaşam durumu, duyguları veya manevi refahı üzerinde nasıl bir etki yaratacağını umursamadan, onun duygu ve düşüncelerini hiçe saymayı içerir” (Johnson - Vonderer, 1991, 13-21). Görüldüğü üzere tanımda din kelimesine hiç yer verilmemiştir. Ancak eserdeki şu ifade kavramın Hristiyan merkezli ele alındığını açık bir şekilde göstermektedir: “Manevi istismar, yardıma, desteğe veya daha fazla manevi güce ihtiyacı olan bir

¹ Arama motoru taraması 03.03.2026 tarihinde yapılmıştır.

kişiyi, o kişinin manevi gücünü zayıflatma, baltalama veya azaltma sonucu yapılan kötü muameledir. Manevi istismar, amacı Tanrı'nın halkına hizmet etmek, inşa etmek ve daha özgür kılmak olan manevi otorite konumundaki bir kişinin, kontrol etmek, baskı yapmak veya zorlamak için kendilerini insanlardan üstün konuma koyarak bu yetkiyi kötüye kullanması durumunda ortaya çıkar" (Johnson - Vonderer, 1991).

Manevi istismar ifadesini kullanan kaynakların büyük bir çoğunluğu konuyu dinî liderler veya kilise tarafından yapılan istismar bağlamında ele almaktadır. Örneğin manevi istismar ismini taşıyan meşhur kitapçıkta bu kavram açıkça "bir Hristiyan liderin kendi çıkarı için benmerkezci bir şekilde davranarak başkalarına zarar vermesi" (Nelson, 2015, 7-8) şeklinde tanımlanarak konu tamamen dinî bağlamda ele alınmıştır. Benzer şekilde bu konuda bilinen eserlerden birinin yazarları "manevi istismar" ifadesini şu şekilde tanımlamaktadır: "Manevi istismar, duygusal ve psikolojik istismarın bir şeklidir. Dinî bağlamda sistematik zorlayıcı ve kontrol edici bir davranış modeli ile karakterize edilir. Manevi istismar, onu deneyimleyenler üzerinde derinden zarar verici bir etkiye sahip olabilir. Bu suistimal, manipülasyon ve sömürü, zorla hesap verebilirlik, karar vermenin engellenmesi, gizlilik ve sessizlik gereklilikleri, uymaya zorlama, kutsal metinler veya öğreti yoluyla kontrol, istismarcıya itaat gerekliliği, istismarcının 'ilahi' konumu, bir ceza aracı olarak üstünlüğünü içine alır" (Oakley - Humphreys, 2019, 31). Eserde ayrıca sağlıklı Hristiyan kültürü oluşturmak için manevi istismardan uzak durulması gerektiği ifade edilmektedir (Oakley - Humphreys, 2019, 31). Yine sık atıf yapılan bir başka yayında 1.591 kişi ile çevrimiçi anket yapılmış ve 1.002 kişinin manevi istismara maruz kaldıkları ifade edilmiştir (Oakley - Humphreys, 2018). Hristiyan toplumlarda manevi istismarı konu alan bu çalışma (Oakley - Humphreys, 2018) açıkça dinî bir bağlama işaret etmesine rağmen manevi istismar kavramını tercih etmiştir.

Amerikan Psikoloji Derneğinin yayınladığı kiliselerde istimara maruz kalmış kişilere destek sağlama amacıyla hazırlanmış broşürde "Kiliseye gitmek ve dinî bir topluluğa katılmak çoğumuz için hayatın önemli bir parçasıdır. Dinî katılım, bireylere, ailelere ve topluluklara hayati bir destek ve manevi güç kaynağı sağlayabilir. Ancak, istismar dinî bağlamda meydana geldiğinde, istismara uğrayan kişi için bir inanç krizi ve duygusal travma tetikleyebilir. Travma, kiliseler gibi dinî mekanlar da dahil olmak üzere herhangi bir ortamda meydana gelebilir. Benzer şekilde, bu tür travmalara neden olan istismarlar, rahipler, papazlar ve din adamları dahil herkes tarafından gerçekleştirilebilir" (APA, 2025) şeklinde ifadeler yer verilmiştir. Ardından ise "Manevi istismar, her zaman iyilik için kullanılması gereken herhangi bir manevi şeyin (örneğin, kişinin dinî duruşu, teolojik bir varsayım, kutsal yazılar) zarar vermek, sömürmek, küçültmek, manipüle etmek veya örtbas etmek için kullanılmasıyla ortaya çıkar... Manevi istismar genellikle bir dinî grubun veya dinî otorite konumundaki bir bireyin bir kişi üzerinde kontrol kazanma girişimidir. Manevi istismarın bir özelliği, kutsal içerdiği için etkisinin varoluşsal bir krizi de içerebilmesidir: Tanrı'nın istismara izin verdiği, hatta göz yumduğu hissi yaratabilir. Sonuç olarak, bunu deneyimleyen bazı kişiler, kutsal sayılan şeylerin kirletildiği hissine kapılırlar." (APA, 2025) ifadelerine yer verilen broşürde dinî istismar ve manevi istismar eş anlamlı kullanılmakta ve konu dinî bir bağlamda işlenmektedir.

6. Yeni Dinî Hareketler ve Manevi İstismar

Dinî ve manevi istismar kavramlarının daha çok bilinen kurumsal dinler çevresinde çalışıldığını ifade ettikten sonra manevi istismar kavramını netleştirmek için istismarın bilinen dinî grupların dışında nasıl ortaya çıktığının incelenmesi yerinde olacaktır. Bu bağlamda dikkat çeken kavramlar, *Yeni Çağ Dinleri* (New Age Religions) veya *Yeni Dinî Hareketler* (New Religious Movements) olarak öne çıkmaktadır. Bu kavramlar, her ne kadar literatürde din kavramı kurumsal dinler için kullanılsa da son yüzyılda Batı'da ortaya çıkan ve bilinen dinlerden farklı olarak bir lider ve öğreti etrafında toplanan inanç grupları için kullanılmaktadır. Bir sosyal hareket türü olan Yeni Dinî Hareketler (Okumuş, 2003, 114), Batı'da yaşanan kurumsal din karşıtlığı, sekülerleşme, bireyselleşme ve çoğulculuk gibi gelişmelerin bir sonucu olarak görülmektedir. Yeni dinî hareketler, daha çok II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış ve önceleri Batı toplumlarına özgü iken zamanla yaygınlaşıp hemen her toplumda görülmeye başlanmıştır. 1945-1985 yılları arasında İngiltere'de yaklaşık 400 yeni dinî hareket çıktığı

belirlenmiştir. Daha sonraki yıllarda bu sayıda artış yaşanmış, Avrupa’da 20.000’den fazla bir sayıya ulaşıldığı tespit edilmiştir (Kanık, 2017, 181). Bu hareketlerin genel özelliği bir lider etrafında toplanmış ve ana akım Hristiyan kiliselerinin öğretisinden farklı bir söylemle ortaya çıkmış olmasıdır. Kimi farklı bir perspektiften Hristiyan öğretiyi yeniden yorumlamakta kimi ise uzak doğu dinlerinin öğretileriyle harmanlanmış manevi arınma vadeden bir uygulamalar bütününe işaret etmektedir (Kirman, 2003, 32).

Yeni dinî hareketlerin bir kısmı bireysel aşkınlık tecrübesine odaklanan yani dinden ziyade maneviyat olarak nitelenen unsurlar taşımasına rağmen çoğunlukla “dinî hareket” kavramı ile açıklanmaktadır. Bu isimlendirme, Batı’da dinin bir kuruma ve gruba aidiyet bildirdiği şeklindeki algı ile uyumludur. Dolayısıyla yoga, meditasyon gibi uygulamaları içeren bazı yeni hareketler, içeriği itibarıyla maneviyat olarak görülse de dinî hareket olarak nitelendirilmektedir. Dahası yeni dinî hareketlerin istismarı üzerine yapılmış pek çok çalışma da bulunmaktadır. Yeni dinî hareketlerdeki istismar, fiziksel, duygusal/psikolojik, cinsel, ekonomik ve siyasi istismar olmak üzere beş başlıkta toplanmıştır (Turan, 2022).

Yeni dinî hareketler istismarında iki boyut vardır. Bunların ilki dinî değer ve kavramların istismarıdır. Burada liderin kendini Tanrı olarak sunması, kozmik mesajlar veya vahiy aldığını söylemesi, mesih olduğunu iddia etmesi veya dinî kavramlara yeni anlamlar yükleyerek bağlamından koparması gibi örnekler verilebilir. İkinci boyutta ise bazı grupların, kişileri çekebilmek için itikadi boyutu arka plana iterek insan potansiyelini geliştirme, bilinç düzeyini yükseltme, sağlıklı yaşamı destekleme gibi vaatlerle taraftar toplamaya çalışmasıdır. Bu hareketler, internet sitelerinde kendilerini spiritüel bir uygulama olarak tanıtmakta, kendilerinin bir çeşit din veya felsefe olmadığını belirtmektedir. Bunlar kendini kolay uygulanabilen bir zihin tekniği olarak sunmakta, her yaştan insan için fiziksel ve psikolojik pek çok hastalığı yenmeye yardımcı olduğunu ileri sürmektedir. Oysa bu gruplar da zaman zaman çeşitli siyasi, ekonomik ve farklı çıkarlar peşinde koşmaktadır. Dahası kendini bir din ve felsefe değil bir zihin tekniği olarak tanıtsa da şikayetler üzerine açılan mahkeme sonucunda bir grup, dinsel nitelikte olduğu ifade edilerek yargılanmıştır (Turan, 2022, 79, 80, 175). Dolayısıyla içeriği itibarıyla tamamen kurumsal dinden uzak bireysel maneviyat olarak ortaya çıksa da istismarın olduğu yerde bu gruplar dinî olarak nitelenmektedir. Bu yaklaşımın da literatürde dinden ayrı ve olumlu insan potansiyeli olarak tanımlanan maneviyatın olumsuz yönlerinin öne çıkmasını engellediği söylenebilir.

7. Dinden Bağımsız Maneviyat Uygulamaları ve Manevi İstismar

İnsanın özüne yolculuk gibi mottolarla yola çıkan maneviyat uygulamaları çoğunlukla şifa vurgusu taşımaktadır. Uzak doğu kökenli yoga ve meditasyon gibi uygulamalara sıkça başvurulsa da bu uygulamalar Budist veya Hindu bağlamından koparılarak tamamen seküler bir formda Batılı insanlara sunulmaktadır. Sağlık, kişisel gelişim ve spor alanlarında kendine yer bulan bu uygulamalar, dine hiç atıf yapmadan sadece insanın bedenini daha sağlıklı olacağı, zihnen iyilik halinin artacağı ve kendini gerçekleştireceği yollar sunma iddiasındadır. İnsanlar çoğunlukla çağın dayattığı kapitalizm ve materyalizm içerisinde bir nefes almak ve ruhunu dinleme ihtiyacı ile maneviyat gruplarına yönelmektedir. Ancak vakıa bu kadar olumlu tablo çizmeye izin vermemektedir. Nitekim literatürde dinden tamamen bağımsız maneviyat anlamındaki istismarı ima eden yayınlar da yapılmaya başlanmıştır. Örneğin *Maneviyatı Satmak* isimli kitabın yazarları, yeni çağ adı altında ticari çıkarları desteklemek ve ilerletmek için maneviyatın yaygın şekilde kötüye kullanılmasını eleştirmiştir. Eserde dinden bağımsız ve tamamen olumlu bir görünümle sunulan maneviyatın, iş dünyasının çıkarları doğrultusunda nasıl metalaştırıldığı anlatılmaktadır. Çağdaş maneviyat söylemlerinin aslında çeşitli siyasi söylem ve ideolojileri desteklediği ileri sürülmekte, buna bağlı olarak kadim dinlerdeki kolektif kültürel mirasın bireyci ve kapitalist maneviyat biçimleri tarafından sömürgeleştirildiği iddia edilmektedir. Aslında bu haliyle maneviyatın, post-modern (modern sonrası) dönemde post-religion (din sonrası) bir olgu olarak sunulduğunu, kapitalizmin materyalist ideolojisini güçlendirmek için manevi ateizmler (spiritual atheisms) üretildiğini bildirmektedir. Eser, özelleştirilmiş ve neo-liberal maneviyat sunumunu değiştirmek için bireyciliğe değil sosyal adalet ve merhamet gibi kolektif değerleri öne çıkarmayı önermektedir. Çünkü toplumların ayakta kalması için gerekli olan karşılıklı

bağlılığı ve sosyal adalet merkezli ekonomik olarak sürdürülebilir yaşam tarzını destekleyen maneviyat biçimleri gereklidir. Kurumsal dinlerin halihazırda sunduğu sosyal dayanışma ve küresel vatandaşlık duygusu geliştirmek için bu yönü güçlü maneviyat söylemlerinin gerekli olduğu ifade edilmektedir (Carette - King, 2005). Görüldüğü üzere bu söylem, maneviyat istismarı denilen bir yapı taşımaktadır. Yani kurumsal dinlerin dışında bir söyleme sahip olan maneviyat uygulamalarının da çeşitli siyasi, ekonomik ve ideolojik çıkarlar için araç olarak kullanıldığı yönünde bir eleştiri vardır.

Maneviyat istismarı ile manevi istismar arasındaki fark, ilkinde vurgunun maneviyatın araçsallaştırılmasında ikincisinde ise vurgunun yeni bir tür olarak istismarın bizatihi kendisinde olmasıdır. Bu noktada belirtmek gerekir ki alan yazınında dinî istismardan ayrı bir olgu olarak manevi istismarı net bir biçimde ele almış ifadelerle rastlamak oldukça güçtür. Nitekim manevi istismar terimi kullanan pek çok kaynak, kavramı manevi açıdan güçlü konumda olan herkesin yaptığı istismar olarak geniş bir çerçevede tanımlasa da içeriklerde büyük ölçüde din adamları tarafından uygulanan veya dinî inançlar bağlamında yapılan istismar yer almaktadır. Dolayısıyla yeni maneviyat söylem ve uygulamaları özelindeki manevi istismar olgusunun henüz net bir biçimde öne çıktığını söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte az sayıdaki kaynaktaki bu olguya işaret edenler olduğunu da belirtmek gerekir. Özellikle akademiden ziyade medya platformlarında büyük bir patlamayla etrafa yayılan maneviyat uygulamalarının riskleri dile getirilmeye başlanmıştır. Çeşitli internet siteleri kişileri, meditasyon ustaları, gurular, üstatlar, yaşam koçları, enerji uzmanları vb. tarafından yapılacak veya maneviyat gruplarının uygulamaları sırasında ortaya çıkabilecek fiziksel, psikolojik, ekonomik ve manevi istismara karşı uyarmaktadır (Bkz. Edwards, 2024) Ancak literatürde *dinî başa çıkma/manevi başa çıkma* veya *dinî tecrübe/manevi tecrübe* kavramları kapsamında maneviyatın dinden daha geniş bir olgu olarak ele alındığı yaklaşımlar bulunmasına rağmen bu genişliğin *dinî istismar* veya *manevi istismar* kavramlarında aynı şekilde gözlenmediği bir gerçektir.

8. Türkçe Literatürde Dinî ve Manevi İstismar

Bu çalışmada, din ve maneviyat kavramlarının Batı'da ortaya çıkan anlam değişimleri ve bu kavramların istismar edilme biçimleri ele alınmakla birlikte Türkçe literatürde de benzer durumların mevcut olduğunun vurgulanması gerekir. Nitekim Avrupa ve Amerika'da sosyal hayatta yaşanan değişim, medya platformları ile akademik araştırmalara yansımış ve kilise kurumsallığından uzak öznel maneviyat görünüşleri hızla artmıştır. Bu akademik çalışmalar, sosyal hayatı inceleyen popüler kitap, dergi, gazete, blog, vlog ve web sitesi gibi yayınlar ve özellikle de sosyal medya paylaşımları ve çeviriler aracılığıyla Türkçeye kazandırılmaktadır. Dolayısıyla Türkçede de dinin kurumsal ve olumsuz, maneviyatın kişisel ve olumlu olduğu söylemler vardır. Türkiye'deki hâkim din olan İslam'ın kilise gibi kurumsal bir yapısı olmasa bile Batı etkisiyle bu konu gündem olmakta ve kabul de görmektedir. Dahası bu yeni kavramsallaştırmaların, anlatılan arka plana ve sosyal değişime sahip olmayan Türkiye'de kullanılması daha büyük bir kavram karmaşasına neden olmaktadır (Bkz.: Düzgüner, 2021, 194-195).

İngilizce literatürde din ve maneviyat tanımları başlığında değindiğimiz her nokta Türkçe literatür için de geçerlidir. Dolayısıyla din ve maneviyat istismarına ilişkin kullanımlar da benzerlik göstermektedir. Diğer bir deyişle artık Türkiye'de de arınma seansları, yoga ve meditasyon uygulamaları, enerji şifalanmaları gibi maneviyat uygulamalarına ilgi artmıştır. Bu gruplar, dinden bağımsız ve iyi olan insani öze kavuşma söylemine de sahiptir. Hem sosyal hem akademik alanda bu konudaki örnek ve çalışmaların sayısı artmaktadır. Türkçe akademi yayınları da manevi başa çıkma gibi kavramları dinden geniş anlamda kullandığını ileri sürmekte ve dini kurumsal olduğu gerekçesiyle kısıtlı bir alana koymaktadır. Böyle bir ortamda manevi istismar kavramı da İngilizce literatürde olduğu gibi yeni maneviyat uygulamaları için henüz belirgin bir şekilde kullanılmamaktadır. Dahası Türkçe akademik literatürde yapılan araştırmalarda manevi istismar kavramının büyük ölçüde İngilizce yayınlara atıf verilerek açıklandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle manevi istismar kavramının Türkçe olarak ve sosyal hayattaki kullanımı için direkt arama motorları üzerinden tarama yapılmıştır. Burada akademik yayınların yanı sıra haber metinleri, hukuk metinleri ve sosyal medya paylaşımları gibi kaynaklar da taramaya tabi tutulmuştur. Bu kaynaklarda da dini ve manevi istismar iç içe geçmiş

şekilde kullanılmaktadır. Genel olarak bir çerçeve çizilecek olursa manevi istismar kavramı özelindeki Türkçe kullanımların altı temel alan etrafında yoğunlaştığı söylenebilir:

- (1) Halk arasında görülen cinci, büyücü gibi sıfatları kullanan kişilerin yaptığı her türlü istismar
- (2) Tarikat, cemaat gibi dinî grupların gavs, şeyh gibi yüceltmelerle yapmış olduğu her türlü istismar
- (3) Dilenciler gibi kişilerin veya yardım kuruluşlarının Ramazan ayı gibi mübarek zamanlarda uyguladığı duygu sömürüsüne dayalı dolandırıcılık ve maddi istismar
- (4) Namaz kıldığı veya kılmadığı için iş yerinde zorbalığa maruz kalan kişiler örneğinde olduğu gibi içinde bulunulan ortama bağlı olarak İslami uygulamaları yerine getirdiği veya getirmediği için diğer insanların yapmış olduğu istismar
- (5) Özellikle hukuk metinlerinde kullanılan ve maddi zararın zıddı olarak kullanılan manevi zararların tamamına atıfla psikolojik şiddet anlamında kullanılan istismar
- (6) İngilizce literatürle uyumlu olarak her türlü dini veya manevi bağlamda bir kişinin diğer insanlara yapmış olduğu istismar

Görüldüğü üzere Türkçe literatürde manevi istismar kavramı, kendine has kültürel kodlar ve hukuk dili ışığında açıklanmaktadır. Batı'daki gibi kişisel gelişim, sağlık ve spor alanlarında ortaya çıkan ve çoğunlukla çeşitli seanslarla satışa sunulan manevi gelişim vaat eden uygulamalardaki istismar henüz gündem olmamış görünmektedir. Oysa bu uygulamalarda, çeşitli ekonomik, psikolojik, fiziksel ve manevi istismar örnekleri halihazırda görülmeye başlanmıştır. Yakın bir tarihte bu tür uygulamalara katılmış olan bir avukatın şüpheli ölümü konuyu ülke gündemine getirmiş ve Türk Tabipler Birliği ve Türkiye Psikiyatri Derneği ortak basın açıklaması yaparak “yaşam koçu” gibi unvanlarla “meleklerle geçmişi şifalandırma” gibi uygulamaların özellikle psikolojik sorun ve rahatsızlığı olan kişiler üzerinde olumsuz etkileri olduğu ve psikolojik destek hizmetinin sadece uzmanlar tarafından verilmesi gerektiğini ifade etmiştir (TTB-TPD, 2016). Özellikle alanda yaşanan olumsuz hikayelerin daha çok paylaşılmasıyla dinî bağlamın dışında ortaya çıkan manevi istismarın hem İngilizce hem de Türkçe literatürde önümüzdeki günlerde daha fazla gündeme geleceği öngörülmektedir.

Sonuç

Batı'da ortaya çıkarak diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yaygınlaşan yeni maneviyat uygulamalarının ardından din ve maneviyata yüklenen anlamlarda değişim bulunmaktadır. 1900'lü yılların sonuna kadar din kavramı tüm inanç tutumlarını kapsayacak şekilde geniş anlamda ele alınmıştır. Ancak sonraki dönemde din kavramı kilise gibi kurumlarla ilintilendirilmiş; maneviyat ise bu kurumsal dinlerden bağımsız ve oldukça geniş alana yayılan bir aşkınlık tecrübesi, evrenle bağlantılılık hissi, hayatın anlamı ve insanın potansiyeli gibi salt olumlu ifadelerle açıklanmıştır. Bu süreçte manevi arınma seansları sunan, yoga ve meditasyon içeren, derin anlamlarla sporu birleştiren oldukça çeşitli maneviyat uygulamaları ortaya çıkmış ve bunlar büyük oranda kendini tanıma eğitimleri adı altında satışa sunulmuştur.

Maneviyat kavramına dair tanımlamalardaki olumlu değer yargıları kabul gördükçe “dinî başa çıkma” (religious coping) gibi temel kavramlar yerini “manevi başa çıkma” (spiritual coping) gibi kavramlara bırakmaya başlamıştır. Hatta “din psikolojisi” (psychology of religion) yerine “maneviyat psikolojisi” (psychology of spirituality), “dini tecrübe” (religious experience) yerine “manevi tecrübe” (spiritual experience), “dini turizm” (religious tourism) yerine “manevi turizm” (spiritual tourism) gibi kavramlar tercih edilmeye başlanmıştır. Bunların arkasında ise dinin belli bir sisteme işaret ettiği, maneviyatın ise tüm kişisel aşkınlık tecrübelerini kapsayacak kadar geniş olduğu kabulü vardır. Maneviyatın dinden geniş ve olumlu olarak tanımlanması ise manevi istismar örneğinde olduğu gibi manevi olarak tanımlanan ortamlarda ortaya çıkan olumsuz olguların görünür olmasını geciktirmiştir. Çünkü din ve maneviyata yaklaşımda örtük olarak dini kurumların olumsuz, manevi uygulamaların ise olumlu bir olgu olduğu kabulü bulunmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da literatürde

“manevi” (spiritual) sıfatı, “tecrübe, başa çıkma, iyi olma” (experience, coping, well-being) gibi olumlu konularla kolayca bir arada kullanılırken “şiddet, zorbalık, istismar” (violence, bullying, abuse) gibi olumsuz konularla diğeri kadar sık kullanılmamıştır. Dahası “manevi” sıfatının olumsuz konularla bir arada kullanılarak oluşturulan kavramların tanımları, içeriği ve kullanım şekillerine bakıldığında hala büyük ölçüde dini ortamlara atıf yapıldığı görülmektedir. Nitekim yaptığımız araştırma göstermektedir ki manevi istismar (spiritual abuse) kavramını kullanan çalışmaların büyük çoğunluğu halen dinî liderler tarafından yapılan veya dinî bağlamda ortaya çıkan istismar için bu kavramı kullanmaktadır. Oysa tamamen olumlu olarak lanse edilen maneviyat uygulamalarında da istismar söz konusudur.

Alanda yaşanan manevi istismarın fark edilmesi ve buna yönelik önlem alınması için öncelikle maneviyat tanımlarına ve maneviyat uygulamalarına yüklenen değerin sorgulanması gerekmektedir. Dolayısıyla yeni bir formda ve tamamen olumlu bir kapsül içinde sunulan maneviyat tanımları ve uygulamaları etrafındaki hale etkisinin ortadan kaldırılması, konunun rasyonel ve objektif düzeyde ele alınması gerekmektedir. Dinî istismarda olduğu gibi manevi istismar da toplumsal hayatta karşılaşılan bir olgudur. Bu yüzden, kamunun korunması için dinî ve manevi istismarın her ortamda ortaya çıkabileceği ve “spiritüel” kavramı altında sunulan uygulamaların salt iyi ve güvenilir olmayabileceği hususunda farkındalık oluşturulması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- APA. "Abuse & The Church: Christianity, Spirituality, & Healing". 04 Aralık 2025. Erişim 04 Aralık 2025. <https://www.apa.org/about/governance/president/grief-toolkit/christianity.pdf>
- Aydan, Seda. "Sağlık Hizmeti Araştırmalarında Kavram Analizi". *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi* 21/3 (2018), 551-562.
- Carette, J. - King, R. *Selling Spirituality: The Silent Takeover of Religion*. London: Routledge, 1. Basım, 2005.
- Cook, Christopher C. H. "Addiction and spirituality". *Addiction* 99/5 (2004), 539-552.
- Düzgüner, Sevde. *Maneviyat Algısı ve Yansımaları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Edwards, Ross. "Manevi İstismar ve Bundan Nasıl Kaçınılır?" *Deep Psychology Podcast*. 23 Temmuz 2024. Erişim 04 Aralık 2025
- Hood, Ralph W. vd. *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*. New York ve London: Guilford Press, 1. Basım, 1996.
- James, William. *The Varieties of Religious Experience; A Study in Human Nature*. Cambridge & Mass: Harvard University Press, 1. Basım, 1902.
- Johnson, D. - Vonderer, J. V. *The Subtle Power of Spiritual Abuse: Recognizing & Escaping Spiritual Manipulation and False Spiritual Authority Within the Church*. Minneapolis: Bethany House Publishers, 1. Basım, 1991.
- Kanık, Cengiz. "Batı'da Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketlere Genel Bir Bakış". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/17 (2017), 177-188.
- Kirman, Mehmet Ali. "Yeni Dinî Hareketleri Tanımlama Problemi ve Tipolojik Yaklaşımlar". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/1 (2003), 27-43.
- Nelson, Shawn. *Spiritual Abuse: Unspoken Crisis*. Kaliforniya: Geeky Christian, 1. Basım, 2015.
- Oakley, L. - Humphreys, J. *Escaping the Maze of Spiritual Abuse: Creating Healthy Christian Cultures*. London: Society for Promoting Christian Knowledge Publishing, 1. Basım, 2019.
- Oakley, L. - Humphreys, J. "Understanding Spiritual Abuse in Christian Communities", 2018. <https://www.ccpas.co.uk/info/research>
- Okumuş, Ejder. *Toplumsal Değişme ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Pargament, Kenneth L. *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: Guilford Press, 1. Basım, 2001.
- Roof, W. C. *A Generation of Seekers: The Spiritual Journey of The Baby Boom Generation*. San Francisco: Harper, 1. Basım, 1993.
- Swindle, P. J. vd. *Counseling Survivors of Religious Abuse*. New York: Routledge, 1. Basım, 2023.
- Tanyi, R. A. "Towards Clarification of the Meaning of Spirituality". *Journal of Advanced Nursing* 39/5 (2002), 500-509.
- TTB-TPD. "TTB-TPD Ortak Basın Açıklaması: 'Ruh Sağlığı Sorunları Ruh Sağlığı Profesyonellerince Ele Alınmalıdır'". *TTB-TPD Ortak Basın Açıklaması*. 19 Aralık 2016. Erişim 04 Aralık 2025
- Turan, Süleyman. *Abusionem: Yeni Dinî Hareketlerin İstismar Dünyası*. İstanbul: Okur Akademi, 1. Basım, 2022.
- Yıldız, Ayşe. "Bir Araştırma Metodolojisi Olarak Sistemik Literatür Taramasına Genel Bakış". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/2 (2022), 367-386.

- Zinnbauer, B. J. vd. "Religion and Spirituality: Unfuzzifying the Fuzzy". *Journal for the Scientific Study of Religion* 36/4 (1997), 549-564.
- Zinnbauer, B. J. - Pargament, Kenneth L. "Religiousness and Spirituality". *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. ed. R. F. Paloutzian - Crystal L. Park. New York: The Guilford Press, 1. Basım, 2005.